

Luka Ilić

BULLINGERJEV VPLIV NA SLOVENSKO REFORMACIJO

Heinrich Bullinger si je živahno dopisoval s Primožem Trubarjem (1508–1586) in Pietrom Paolom Vergeriem ml. (1498–1565), ki sta odigrala zelo pomembno vlogo pri uveljavitvi reformacije na ozemlju današnje Slovenije. Danes velja Trubar v Sloveniji za najpomembnejšo osebnost slovenske protestantske zgodovine in za »ključno osebnost za nastanek pisne slovenščine«.¹ Pravzaprav je skoraj v vsakem večjem mestu v državi po njem imenovana ulica in njegova podoba je celo na bankovcu slovenske valute, tolarju. Da bi počastili petstoto obletnico rojstva tega velikega Slovenca leta 2008, so začela izhajati njegova zbrana dela v desetih knjigah.²

Tudi Vergerio, čeprav je bil Italijan, velja danes v Sloveniji za človeka, ki je precej zaslužen za zamenjavo prvotne Trubarjeve pisave slovenščine v gotici z latinično. Njegovo rojstno mesto Koper ga je ob petstoti obletnici njegovega rojstva leta 1998 počastilo z mednarodno konferenco.³

Druga pomembna osebnost, ki je vplivala na zgodnji slovenski protestantizem, je gnoseoluteran Matthias Flacius Illyricus oziroma

¹ Regina Pörtner, *Confessionalization and Ethnicity: the Slovenian Reformation and Counter Reformation in the 16th and 17th centuries*, Archiv für Reformationsgeschichte 93 (2002), 239–227, citat 251.

² Prvi del je izšel leta 2003, drugi februarja 2004, tretji 2005. Glavni urednik projekta je ddr. Igor Grdina, izdajatelj pa Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar in Založba Rokus v Ljubljani.

³ Slovensko mesto Koper je oktobra 1998 priredilo mednarodno konferenco, s katero je počastilo 500. obletnico Vergerievega rojstva. Glej Acta Histriae 7, *Pier Paolo Vergerio jr. – Polemist in Europe of Sixteenth Century* (Koper: Založba Annales, 1999).

Matija Vlačič Ilirik (1520–1575),⁴ rojen na Hrvaškem. Slovenijo je obiskal trikrat, v letih od 1543 do 1563.⁵ Med tamkajšnjo duhovščino je imel veliko somišljenikov, osebno je poznal Trubarja in Vergeria. V šestdesetih letih 16. stoletja se je celo zdelo, da je vsa slovenska luteranska cerkev prežeta s flacijanstvom.

V tem članku se bom podrobneje osredotočil na Bullingerjevo poznanstvo s Trubarjem, Vergeriem in Vlačičem in poskusil ugotoviti, kako daljnosežen je bil njegov vpliv.

Prvi del

BULLINGER IN TRUBAR

Trubarjev življenjepis⁶ pozna vsak: rodil se je 8. junija 1508 v Rašici, trideset kilometrov južno od Ljubljane, šolal se je na Reki, v Trstu, Salzburgu in na Dunaju. Leta 1530 je bil posvečen za katoliškega duhovnika in dodeljena mu je bila prva župnija, Laško v Sloveniji. V tistem času je začel brati Pellicanove in Bullingerjeve komentarje k *Svetemu pismu*, pozneje pa je prebiral tudi Kalvinovo delo *Ustanova krščanske vere*.⁷ V štiridesetih letih 16. stoletja je Trubar začel v Ljubljani obhajati evharistijo katoliško in protestantsko, zato so ga leta 1548 izgnali iz Slovenije. Umaknil se je v Nürnberg, kjer mu je zatočišče ponudil pridigar Dietrich Veit (1506–1549). Šele

⁴ Flaciusov življenjepis gl. Wilhelm Preger, Mijo Mirković in Oliver K. Olson.

⁵ Vlado Deutsch, *Flacijevci u slovenskoj reformaciji*, v: Branko Lovrec (ur.), *Blizu ti je riječ: Spomen zbornik uz 75. obljetnicu života Josipa Horaka* (Zagreb: Duhovna stvarnost, 1988), 105–124, citat 107.

⁶ Gl. Mirko Rupel, *Primus Trubar: Leben und Werk des slowenischen Reformators* [prev. slov. Originala Balduin Saria], (München: Südosteuropa – Verlagsgesellschaft, 1965); Theodor Elze, *Primus Trubars Briefe* (Tübingen: H. Laupp ml., 1987), 1–14; o različnih vidikih njegovega življenja in dela gl. Rolf-Dieter Kluge, ur., *Primus Trubar und seine Zeit: Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen* [simpozij ob 400. obletnici Trubarjeve smrti, Tübingen, 3.–8. 11. 1986], (München: Verlag Otto Sagner, 1995).

⁷ Siegfried Reader, *Trubers Lehre von den Sakramenten*, v: *Die Slovenen in der europäischen Reformation des 16. Jahrhunderts* (gradivo s simpozija, Ljubljana, 6.–8. oktobra 1983), 30.

takrat je Trubar uradno izstopil iz katoliške cerkve in se pridružil luteranom. Kot pastor je najprej deloval v mestu Rothenburg ob der Tauber, pozneje pa tudi v Kemptnu in Urachu. Leta 1561 je postal superintendent ali predstojnik v Ljubljani, od koder so ga leta 1565 spet izgnali. Vrnil se je v Nemčijo. Umrl je v Derendingenu, star oseminsedemdeset let.

Trubarjevo prvo pismo Bullingerju je nastalo 13. septembra 1555.⁸ V njem je zapisal, da veliko dolguje njemu in Konradu Pelli-canu (1477–1556), saj je kar sedemnajst let črpal iz njunih komentarjev o *Novi zavezi* za svoje pridige v Sloveniji. Ker so Trubarja leta 1548 izgnali iz njegove ljube domovine, je to sedemnajstletno obdobje trajalo od 1530 do 1547, ko je bil pridigar v Ljubljani, Laškem in Trstu. To osebno pričevanje izpod Trubarjevega lastnega peresa dokazuje, da so v njegovih začetnih letih v cerkveni službi igrala pomembno vlogo dela švicarskih reformatorjev. Trubarja je k dopisovanju z Bullingerjem spodbudil Vergerio. Maja 1555 se je Vergerio mudil v Zürichu, kjer se je s tamkajšnjim založnikom Gessnerjem pogovarjal o tiskanju cele *Nove zaveze* v slovenskem jeziku.⁹ Ko je nekaj mesecev pozneje Trubar v Nemčiji objavil svoj prevod Matejevega evangelija, je Gessner od Vergeria zahteval denarno povračilo, ker sta sklenila ustni dogovor in ker je v ta namen že kupil veliko papirja. V svojem pismu je Trubar Bullingerja prosil, naj posreduje v sporu z Gessnerjem in ga poskuša pomiriti. Pojasnil je tudi, da ni mogel v Zürich, da bi tam objavil svoj prevod, ker mu njegovi gospodje v Kemptnu, kjer je bil takrat pastor, niso dovolili na pot. Bullinger je na Trubarjevo pismo odgovoril in tako se je začelo njuno dopisovanje.

Bullinger, ki je bil pastor v Zürichu, je Trubarju pisal, čeprav je bil ta luteranski duhovnik. To je pomembno, saj je Bullinger v tistem času že imel splošno slabo mnenje o luteranih, kar je razvidno iz njegovega pisma Kalvinu iz leta 1554: »Luterani, ta prepirljiva in pogubna tolpa brez vsakega razumevanja in kulture, nas preganjajo bolj zagrizeno od papistov. Spet podpihujejo že prekinjeno bitko ...

⁸ Elze, *Trubars Briefe*, 19. Pismo delno citira Sakrausky, 179.

⁹ Mirko Rupel, *Primož Trubar* (Beograd: Nolit, 1960), 115.

Dvomim, ali naj še naprej gladimo njihova barbarska in nepismena dela.«¹⁰ Skupaj z odgovorom je Bullinger Trubarju poslal svojo knjižico, za katero se mu je Trubar zahvalil v naslednjem pismu in zapisal, da jo je pazljivo prebral in da v njej ni našel nič krivoverskega.¹¹

V istem pismu Trubar omenja, da je prebral Bullingerjevo delo *Summa christenlicher Religion*. V pismu julija 1557 se Trubar Bullingerju zahvaljuje, ker mu je poslal svoji deli o koncu sveta in poslednji sodbi: »Zelo sem vam hvaležen za obe pridigi o koncu sveta ... Iz njiju sem v zadnjem času dvakrat pridigal.«¹²

Na začetku leta 1557 je Trubar objavil slovenski prevod štirih evangelijev in *Apostolskih del*. To je bil del prevoda *Nove zaveze*, ki ga je dokončal pozneje. Uvod k prevodu je obsegal 196 strani in Trubar ga je v glavnem zasnoval na Bullingerjevem komentarju Janezovega evangelija. V pismu je Bullingerja obvestil, da je del tega komentarja prevedel dobesedno, »de verbo ad verbum«.¹³

Trubar je Bullingerju spet pisal leta 1559. Obvestil ga je, da je kupil njegove pridige o preroku Jeremiji.¹⁴ Ob koncu pisma ga je še prosil, naj v njegovem imenu pozdravi Rudolfa Gwaltherja (1519–1568) in Wolfganga Musculususa (1497–1563). Njune komentarje psalmov je Trubar namreč uporabil pri svojem slovenskem prevodu leta 1566.

Iz Trubarjeve in Bullingerjeve korespondence izvemo tudi, da je Bullingerja zanimalo politično in versko dogajanje na ozemlju južno od Avstrije in napredovanje turške vojske. Trubarja je prosil, naj mu posreduje vsakršne novice, ki bi prišle do njega. Trubar je zato

¹⁰ Bullingerjevo pismo z dne 14. maja 1554 (št. 1954) je citirano v: Joseph N. Tylenda, *The Calvin – Westphal Exchange: The Genesis of Calvin's Treatises against Westphal*, Calvin Theological Journal 9/2 (1974), 182–209, citat 188.

¹¹ Gl. Trubarjevo pismo Bullingerju z dne 13. marca 1557, napisano v mestu Kempten im Allgäu (Bayern), v: Elze, *Trubars Briefe*, 22–28, citat 22.

¹² Trubarjevo pismo Bullingerju z dne 10. julija 1557, napisano v mestu Kempten (izvirnik je v Zürcher Staatsarchiv). Gl. Elze, 29–31, citat 31.

¹³ Trubarjevo pismo Bullingerju z dne 20. decembra 1557, napisano v Tübingenu (Zürcher Staatsarchiv). Elze, 32–34, citat 33.

¹⁴ Jože Rajhman, *Trubarjev stik z Bullingerjem v eni dolgi predgovori*, Bogoslovni vestnik 33 (1973), 272–279, citat 274.

Bullingerju pošiljal originalna pisma s prevodom, ki jih je prejel od svojih sorodnikov in prijateljev v Sloveniji in ki opisujejo tamkajšnje razmere. Bullinger je pozneje vsa originalna pisma vrnil Trubarju.

Iz teh pisem lahko ugotovimo več dejstev. Prvič, zelo očitno je, da je Trubar globoko spoštoval starejšega, zmernega teologa Bullingerja in da se je nanj obračal za nasvete in nauke. Po drugi strani pa se je Bullinger zavedal Trubarjevih potreb in zmedenosti ter ga usmeril k delom švicarskih reformatorjev. V svojih pismih mu je osebno pojasnil drugi spor o zakramentih med luteranskim predstojnikom v Hamburgu Joachimom Westphalom (1510–1574) in Johannesom Kalvinom ter mu zaupal svoje mnenje o züriškem sporazumu (*Consensus Tigurinus*) iz leta 1549.¹⁵ Oskar Sakrausky meni, da je »Bullingerjev vpliv na Trubarjevo teološko stališče dosegel svoj vrhunec z naukom o evharistiji«. ¹⁶

Več let pozneje je predstojnik Württemberga Jakob Andreae (1528 do 1590) Trubarja obtožil »cvinglijanstva« zaradi njegovega stališča do nauka o svetem obhajilu, kar kaže, da je Bullinger v tem pogledu res vplival na Trubarja.

Drugič, pomembno je tudi dejstvo, da so Bullingerja zanimale razmere v drugih državah in širjenje reformacije v pretežno katoliških deželah in celo v deželah pod turško oblastjo. Kot duhovnik se ni omejeval zgolj na svoje občestvo v Zürichu, temveč je zrl onkraj državnih meja.

Na žalost je ohranjenih samo šest pisem (pet Trubarjevih Bullingerju in eno Bullingerjevo Trubarju).¹⁷

¹⁵ Gl. Bullingerjevo lastnoročno pismo Trubarju z dne 10. 10. 1557, napisano v Zürichu (Zürcher staatsarchiv, signature E I 346a, str. 378–378v.). Pismo je objavil Rupel v: Slavistična revija 3 (1950), 150–152.

¹⁶ Oskar Sakrausky, *Theologische Einflüsse Bullingers bei Primus Trubar*, v: Ulrich Gäbler in Erlaud Herkenrath (ur.), *Heinrich Bullinger 1504–1575: Gesammelte Aufsätze zum 400. Todestag*, Band 2 (Zürich: Theologischer Verlag, 1975), 177–195, citat 185.

¹⁷ Mirko Rupel je na osnovi šestih ohranjenih pisem rekonstruiral še tri pisma, gl. *H korespondenci Trubar-Bullinger*, Slavistična revija 3 (1950), 149–156. Vsa pisma so v züriških arhivih. Najnovejša kritična izdaja Trubarjevih pisem je: Jože Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986). Rajhman je objavil 24 pisem več kakor Theodor

LUKA ILIĆ

Drugi del

BULLINGER IN VERGERIO

Vergerio se je rodil v mestu Capo d'Istria ali današnjem Kopru na severni jadranski obali v Sloveniji. Bil je iz premožne, ugledne družine. Njegov prednik in soimenjak Pietro Paolo st. (1370–1444) je bil znan pisec in učitelj v Italiji. Vergerio je študiral pravo v Padovi. Po doktoratu je deloval kot advokat in sodnik v Italiji. Pozneje je postal legat papežev Klemen VII. (1478–1534) in Pavla III. (1468–1549). Leta 1536 je postal škof Modrusa na Hrvaškem in svojega rojstnega Kopra. Ko so Vergeria leta 1549 izključili iz katoliške cerkve, ker je odkrito pridigal reformacijske nauke, se je umaknil v Švicarsko konfederacijo. Najprej je bil pastor v Vicosopranu (Graubünden), toda njegova župnija se mu je zdela preveč nepomembna, saj si je želel preživeti več časa na dvorih nemških knezov. Ko se je novembra 1553 Vergeriu ponudila priložnost, da postane svetnik na dvoru vojvode Krištofa Württemberškega (1515–1568), se je preselil v Tübingen. Zato so švicarski reformatorji začeli dvomiti o njem, še posebno Calvin, ki mu je bil sprva zelo naklonjen. Vergerio je preostanek svojega življenja preživel kot protestantski duhovnik, pisec in posebni odposlanec.¹⁸ Umrli je v Tübingenu leta 1565. V zadnjih dneh njegove bolezni je bil z njim Trubar, ki ga je tudi pospremil na njegovi poslednji poti.

Vergerio in Bullinger sta si od 1549 do 1564 izmenjala 152 pism.¹⁹ Pisma so bila napisana v osemnajstih različnih krajih, kar

Elze, katerega delo je doslej veljajo za standardno izdajo. Rajhman je pri svojem delu črpal iz dela Mirka Rupla, Branka Berčića in Oskarja Sakrauskega (vsi so objavili pisma, ki jih v Elzejevi izdaji ni, Rajhman pa je dodal še nekaj novo odkritih pism).

¹⁸ Za njegov popoln življenjepis gl. Anne Jacobson Schutte, *Pier Paolo Vergerio: The Making of an Italian Reformer* (Ženeva: Libraire Droz, 1977); za njegova poznejša leta gl. Angelika Hauser, *Pietro Paolo Vergerios protestantische Zeit* (disertacija, Tübingen: 1980).

¹⁹ Gl. Emidio Campi, *Pier Paolo Vergerio und sein Briefwechsel mit Heinrich Bullinger*, v: Sigrid Lekebusch in Hans-Georg Ulrichs (ur.), *Historische Horizonte. Emders Beiträge zum reformierten Protestantismus 5*, Wuppertal: Foedus, 2002, 19–37, citat 22.

pomeni, da sta si oba prizadevala ohraniti stike, čeprav si nista povsem zaupala. V nekaterih zgodnjih pismih Vergerio Bullingerju piše o svoji želji, da bi objavil slovenski prevod *Nove zaveze* in ga posredno prosi za denarno pomoč iz Züricha.²⁰ Po objavi Trubarjevega prevoda Matejevega evangelija je Vergerio Bullingerju poslal izvod z osebnim posvetilom.²¹

Vergerio je znal nekaj slovenščine in hrvaščine, zato je želel pomagati pri tiskanju knjig v južnoslovanskih jezikih. Podprl je tiskanje prvih štirih slovenskih knjig. Tri so bile Trubarjevo delo, ena pa njegovo lastno. Te knjige so bile prve v slovenskem jeziku in v latinici. Med njimi je bil tudi del *Nove zaveze*. Na žalost se je literarno sodelovanje med Trubarjem in Vergeriem končalo leta 1556, ker je Vergerio širil govornice, da je on avtor vseh slovenskih knjig. Razen tega je razsipno ravnal z denarjem, zato je Trubar z njim prekinil sodelovanje.

Tretji del BULLINGER IN VLAČIČ

Čeprav si Bullinger in Vlačić nista dopisovala, sta poznala pisanje in delovanje drug drugega. Vztrajala sta pri nasprotnih teoloških stališčih in drug v drugem videla grožnjo za lastno doktrino. Bullingerju so pogosto poročali o Vlačičevih potovanjih in dejavnostih, ki so ga zanimali. Leta 1552 je Vergerio, ki je bil takrat v Vicosopranu, Bullingerju pisal, da ga je obiskal Vlačić in da sta veliko razpravljala o evharistiji.²² Ker je Vlačić s svojim podpisom podprl Westphalovo obsodbo razlage evharistije reformiranih cerkva in je tudi sam veliko pisal o tej temi, je Bullinger v njem videl sovražnika.

Potem ko so leta 1561 Vlačića izključili z univerze v Jeni zaradi njegovih naukov o izvirnem grehu, je postal begunec v Nemčiji. Med

²⁰ Mirko Rupel, *Tisk slovenskih knjig v Vergerievih pismih Bullingerju*, Slavistična revija 5–7 (1954), 238–245. Rupel je v svojem članku objavil dve Vergerijevi pismi Bullingerju iz leta 1555.

²¹ Knjigo hranijo v centralni knjižnici v Zürichu pod signaturo: Bibl 252.

²² Gl. Traugott Schiess (ur.), *Heinrich Bullingers Korrespondenz mit den Graubündern*, 3 vol. (Nieuwkoop: B. de Graff, 1968). I: 252–253.

kontroverznim dogajanjem na univerzi v Jeni je Bullingerju o sporih in vročih temah redno poročal flamski profesor v Marburgu Andreas Hyperius (1511–1564).²³ Vlačić se je iz Jene preselil v Regensburg. Tam in v Celovcu²⁴ je nameraval ustanoviti teološko šolo, kjer bi se slovenski in hrvaški študentje usposabljali za duhovniški poklic med podeželani in s tem pripomogli k širjenju reformacije med južnimi Slovani. Ko so julija 1565 Trubarja izgnali iz Slovenije, ga je na mestu predstojnika zamenjal Sebastjan Krelj (1538–1567), Vlačićev študent iz Jene. V tistem času je kazalo, da se bo reformacija v Sloveniji usmerila k pravovernemu luteranstvu, ki ga je zastopal Vlačić. Seveda je to vznemirjalo Bullingerja.

Leta 1565 je Vlačić objavil hermenevitično gramatično delo, v katerem je navedel trideset razlogov, zakaj se Kristusova prisotnost med evharistijo širi prek njegovega telesa in krvi.²⁵ Po izidu knjige je Bullinger pisal Theodorju Bezi, naj odgovori Vlačiću. Ker se Beza ni dovolj hitro odzval, ga je Bullinger čez tri tedne opomnil, da pričakuje, da bo odgovoril Vlačić.²⁶ Beza je to storil naslednje leto z delom, v katerem je ovrgel Vlačićeve teze. Zanimivo je, da Bullinger ni hotel sam pisati proti Vlačiću, temveč se je obrnil na Ženevo, kot se je že pred več kot desetletjem, ko je prosil Kalvina, naj odgovori Westphalu.

Sredi spora o zakramentih pa se je znašel tudi Trubar, ki so ga ob koncu leta 1563 obtožili cvinglijanstva. To se je zgodilo, ko so prestregli eno izmed njegovih pisem, v katerem je obsodil razkol med luterani in reformiranimi cerkvami ter izrazil svoje stališče, ki se ni nagibalo na nobeno stran. Pismo je prišlo v roke dr. Jakobu

²³ Gerhard Krause, *Andreas Gerhard Hyperius: Briefe 1530–1563. Beiträge zur historischen Theologie* 64 (Tübingen: J.C.B. Mohr, 1981), gl. pisma št. 31, 35, 57 in 65.

²⁴ Gl. Mijo Mirković, *Pokušaj Matije Vlačića Ilirika da osnuje sveučelište u Regensburgu i u Celovcu*, Poseban otisak iz 300. knjige (Zagreb: JAZU, 1954).

²⁵ *Des Demonstrationes evidentissimae XXX. Praesentiae, distributionisque corporis ac sanguinis Christi in sacra coena hactenus multis minus cognitae* (Ober Ursel en Prusse: Ursellis, 1565)

²⁶ Gl. Bullingerjevo pismo Bezi z dne 31. maja 1565 v: *Correspondence de Théodore de Beze, Tome VI*, Henri Meylan, Alain Durfour & Alexandre de Hensler (ur.), serija: *Travaux d'Humanisme et Renaissance* (Ženeva: Libraire Droz, 1970), 95, in pismo z dne 20. junija 1565, str. 404.

Andreaeju, svetniku na univerzi v Tübingenu, ki je Trubarja nemudoma očrnil pri vojvodi. Vojvoda je Trubarju prepovedal objaviti slovensko *Cerkovno ordningo*, ki je bila že pripravljena za tisk. Delo je ukazal podrobno pregledati, da bi ugotovil, če je zaznamovano s cvinglijanskim duhovnim razumevanjem svetega obhajila. Leta 1564 je Trubar izjavil, da verjame v dejansko prisotnost Kristusovega telesa in krvi v svetem obhajilu. Trubarjev slovenski življenjepisec Mirko Rupel dvomi o iskrenosti tega spreobrnjenja: »... preveč je bil ujet v začarani krog pravovernega luteranstva in premočno je bil povezan z luteranskimi cerkvenimi in političnimi oblastmi, da bi lahko izstopil, ne da bi škodoval sebi ali svojim rojakom.«²⁷ Do tega spora je prišlo prav takrat, ko je izšel heidelberški katekizem in ko se je volilni knez nagibal k veri reformiranih. Zato je bila ta tema še posebno občutljiva v württemberški deželi, kjer je bil Trubar pastor.

Bullinger je to dogajanje pozorno spremljal in nedvomno si je oddahnil, ko je leta 1566 cesar Maksimilijan II. ukazal mestu Regensburgu, naj Vlačiću odreče gostoljubje,²⁸ in ko je naslednjega leta umrl Krelj. Po Kreljevi smrti so si v Regensburgu močno prizadevali, da bi ga nasledil Gašper Melissander (1540–1586), prav tako nekdanji Vlačićev študent in goreč gnoseoluteran. Toda domači veljaki iz kranjskih deželnih stanov so se odločili povabiti mladega diplomiranca iz Tübingena, ki ga je izbral tudi Andreae in ki naj bi poskrbel, da bo slovenska cerkev ostala zvesta Württembergu. Matija Klombner (u. 1569), vpliven luteran iz Ljubljane, je leta 1568 v pismu Gallusu iz Regensburga obtožil Trubarja, da se skriva za pismi, ki so preprečila imenovanje Melissandra.²⁹ Čeprav ne moremo nedvomno dokazati, da je bil Trubar odgovoren za to, da predstojnik v Ljubljani ni postal še en Vlačićev privrženec, Klombnerjeve obtožbe niso neutemljene. Trubar se je zgledoval po Bullingerju, kateremu je bil Vlačić, tako kot mnogim drugim teologom, trn v peti.

²⁷ Mirko Rupel, *Primož Trubar*, (Beograd: Nolit, 1960), 212.

²⁸ Gl. Luka Ilić, *Matthias Flacius – An Underrated Slavic Reformer*, *Perichoresis: The Theological Journal Published by the Center for Reformation Studies of Emanuel University in Oradea* 2 (2004), 109–116, citat 115.

²⁹ Mirko Rupel, *Povabilo in odpoved Gašperju Melissandru: Značilna epizoda v razvoju slovenskega protestantizma*, *Slavistična revija* 8 (1955), 209–224, citat 219.

LUKA ILIĆ

Sklep

VELIKA SLIKA

V 16. stoletju so Slovenijo zaznamovali mnogi različni vplivi. Po eni strani sta nanjo pritiskali katoliški Italija in Avstrija, po drugi strani pa se je z jugovzhoda hitro širilo turško otomansko cesarstvo, z njim pa tudi islam. Na tem duhovnem bojišču so se pojavile zamisli protestantske reformacije. Med njimi so bili različni nauki reformiranih, luteranskih in anabaptističnih cerkva. Privrženci vsakega od teh naukov so hoteli v deželi ustanoviti svojo cerkev in se uveljaviti. Bullingerju, ki je vse to opazoval od daleč, je bilo veliko do tega, da bi slovenska reformacijska cerkev temeljila na uspešnem züriškem zgledu. Obenem je poskrbel, da so preprečili širjenje Vlačičevih naukov in vpliva.

Čeprav je Bullinger dobronamerno pojasnjeval in širil svoja prepričanja ter zastopal svoja stališča, je bil zgolj eden od mnogih vpletenih v sporih med reformiranimi in luterani. Čeprav je na Trubarja vplival s teološkega stališča, je ta razkol, h kateremu je pripomogel tudi Bullinger, nazadnje škodil splošnemu protestantskemu delovanju v Sloveniji.

Referat na kongresu »Heinrich Bullinger (1504–1575): Leben – Denken – Wirkung« v Zürichu, 25.–29. 8. 2004.